

Δεοντική Λογική και Νομικοί Κανόνες¹

Μετάφραση: Κ. Δημητρακόπουλος

Εισαγωγή: Η έννοια της Δεοντικής Λογικής

Η Δεοντική Λογική είναι ένας κλάδος της Λογικής που μελετά κανονιστικές έννοιες όπως η υποχρέωση (θάπρεπε), άδεια (επιτρέπεται), απαγόρευση (δεν επιτρέπεται) και άλλες σχετικές έννοιες (προαιρετικός, καλός, κακός, αξίωση, εξουσία, ελευθερία, ασυλία, πέραν του δέοντος, επιλήψιμος, κατακριτέος κτλ.). Εξερευνά τα λογικά χαρακτηριστικά αυτών των εννοιών, καθώς και τις λογικές σχέσεις μεταξύ προτάσεων που τις περιέχουν ως ουσιαστικά συστατικά τους. Η Δεοντική Λογική ασχολείται επίσης με τη μελέτη κανόνων, κανονιστικών συστημάτων και διαφορετικών μορφών κανονιστικής συλλογιστικής. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο θεωρείται ιδιαίτερα σχετική με τη διερεύνηση των λογικών απόψεων της Νομικής, της Ηθικής και άλλων πεδίων, στα οποία αυτό το είδος συλλογιστικής παίζει πρωτεύοντα ρόλο (δες Hilpinnen 1981, 2022· McNamara 2006· von Wright 1951, 1999).

Ο όρος «δεοντική» έχει προέλευση από την ελληνική λέξη «δέον» (γεν. δέοντος), η οποία μπορεί να μεταφραστεί ως «δεόντως», «όπως θάπρεπε να είναι» και «αυτό που είναι δεσμευτικό». Η δεοντική λογική θεωρείται ως κλάδος της τροπικής λογικής. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η λογική συμπεριφορά δεοντικών εννοιών («δεοντικών τροπικότητων» - υποχρεωτικός, επιτρέψιμος, απαγορευμένος) διαπιστώνεται ότι είναι παρόμοια με τη συμπεριφορά των αποκαλούμενων αληθειακών τροπικότητων (αναγκαίος, δυνατός, αδύνατος), οι οποίες μελετώνται στο πλαίσιο της βασικής τροπικής λογικής (δες von Wright 1951). Όμως, οι νόμοι που διέπουν τις αληθειακές τροπικότητες δεν ταυτίζονται με εκείνους των δεοντικών τροπικότητων. Π.χ., ενώ αν κάτι είναι αναγκαίο, πρέπει επίσης να είναι (αληθές), το γεγονός ότι κάτι είναι υποχρεωτικό δεν συνεπάγεται ότι θα συμβεί πράγματι. Στην πραγματικότητα, οι άνθρωποι συχνά αποτυγχάνουν να συμμορφωθούν με τις κανονιστικές απαιτήσεις, και αυτό εισάγει μια ανάγκη για μια έννοια κύρωσης για την παραβίαση δεοντικών υποχρεώσεων. Έτσι, αν και συνδέεται στενά με την τροπική λογική, η δεοντική λογική είναι ένα πεδίο με το δικό του θεωρητικό και πρακτικό ενδιαφέρον.

¹ Πρόκειται για το άρθρο Dimishkovska, A. Deontic Logic and Legal Rules. In: Sellers, M., Kirste, S. (eds.), *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy*. Springer, Dordrecht, 2017.

Ιστορική Εξέλιξη της Δεοντικής Λογικής

Η αναλογία μεταξύ αληθειακών και δεοντικών τροπικότητων έχει διερευνηθεί από τους μεσαιωνικούς χρόνους, ιδιαίτερα από τους λογικούς του 14ου αιώνα (δες Knuuttila 1981). Κατά το 17ο αιώνα, ο νεαρός Leibniz, στην πραγματεία του περί φυσικού δικαίου, χρησιμοποίησε επίσης αυτή την αναλογία για να ορίσει τις λεγόμενες “νομικές τροπικότητες” (*iuris modalia*). Ο ίδιος παρατήρησε ότι οι νομικές έννοιες του επιτρεπτού (*licitum*) και υποχρεωτικού (*debitum*) μπορούν να οριστούν μέσω των αντίστοιχων αληθειακών εννοιών της δυνατότητας και της αναγκαιότητας. Έτσι, σύμφωνα με αυτόν, το επιτρεπτό είναι αυτό που είναι δυνατό να πράξει ένα καλό πρόσωπο και το υποχρεωτικό είναι αυτό που είναι αναγκαίο να πράξει ένα καλό πρόσωπο (δες Hilpinen 2001, 159–160).

Από το 19ο αιώνα και μετά, διαφορετικές απόψεις της μελέτης κανονιστικών φαινομένων έχουν μελετηθεί στο έργο διακεκριμένων φιλοσόφων και νομικών. Ο Jeremy Bentham ανέπτυξε την “επιστήμη της ηθικής” του υπό το όνομα “δεοντολογία”. Ο Alexius Meinong εξερεύνησε τη δυνατότητα ορισμού κανονιστικών εννοιών από την προοπτική ενεργειών πρακτόρων και του πόσο αξιέπαινες ή κατακριτέες είναι. Ο Wesley Newcomb Hohfeld προσπάθησε να αποσαφηνίσει την όρο “δικαιώματα” εξερευνώντας την αντίθεση και συσχέτιση των εννοιών του ορθού, καθήκοντος, προνομίου, εξουσίας, ασυλίας, ευθύνης κτλ. Μια τέτοια τυπική προσέγγιση των δεοντικών εννοιών αναπτύχθηκε από τον Ernst Mally στο έργο του *Grundgesetze des Sollens: Elemente der Logik des Willens* (1926). Στην πραγματικότητα, ο Mally κατασκεύασε το πρώτο τυπικό σύστημα δεοντικής λογικής, το οποίο συνέλαβε ως μια βάση για το ακριβές σύστημα καθαρής ηθικής που είχε την πρόθεση να κατασκευάσει.

Όμως, τις δεκαετίες του 1930 και 1940, άρχισαν να διατυπώνονται κριτικές αντιρρήσεις σχετικά με την ίδια τη δυνατότητα λογικού χειρισμού κανόνων και σχετικών δεοντικών οντοτήτων. Έτσι, π.χ., το σύστημα δεοντικής λογικής του Mally υποβλήθηκε σε σκληρή κριτική από τον Karl Menger. Επιπλέον, ο Jørgen Jørgensen (1937) διερωτήθηκε πειστικά σχετικά με την εφαρμοσιμότητα της συνήθους σύλληψης της λογικής αλήθειας και εγκυρότητας σε προσταγές και άλλες κανονιστικές προτάσεις (για μια λεπτομερή ιστορία της ανάπτυξης της δεοντικής λογικής, δες Hilpinen and McNamara 2013).

Η καθοριστική ώθηση, όμως, για τη συγκρότηση της δεοντικής λογικής ως “ένας πλήρης κλάδος της συμβολικής λογικής” (McNamara 2006, 199) ήρθε γύρω στα μέσα του 20ου αιώνα. Το 1951, ο Georg Henrik von Wright δημοσίευσε το πρωτοποριακό άρθρο του “Deontic Logic”,

το οποίο σήμανε την αρχή μιας νέας εποχής στη μελέτη της δεοντικής λογικής. Ο von Wright συνέχισε να εργάζεται στο πεδίο της δεοντικής λογικής σε όλη τη διανοητική του ζωή, συνεισφέροντας σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξή της με πολλές σημαντικές δημοσιεύσεις: *Norm and Action: A Logical Enquiry* (1963), *An Essay in Deontic Logic and the General Theory of Action* (1968), *Deontic Logic: A Personal View* (1999) κτλ. Εκτός από τον von Wright, τα προβλήματα της δεοντικής λογικής έχουν επίσης αποτελέσει έμπνευση για το έργο πολλών άλλων λογικών², φιλοσόφων και θεωρητικών του δικαίου του 20ου και του 21ου αιώνα, όπως των Georges (Jerzy) Kalinowski, Stig Kanger, Alan Ross Anderson, Nicholas Rescher, Héctor-Neri Castañeda, Lennart Åqvist, Carlos Eduardo Alchourrón, Eugenio Bulygin, Jan Woleński, Kazimierz Opalek, Zygmunt Ziembiński, Jerzy Wróblewski, Jaakko Hintikka, Dagfinn Føllesdal, Risto Hilpinen, Paul McNamara, Simo Knuuttila, Patrice Bailhache, Arend Soeteman, Henry Prakken, Giovanni Sartor, Marek Sergot, Guido Governatori, Pablo E. Navarro, Jorge L. Rodriguez, και πολλών άλλων.

Σε πρόσφατες δεκαετίες, η έρευνα στη δεοντική λογική έχει διασυνδεθεί στενά με το πεδίο της Τεχνητής Νοημοσύνης και της Νομικής, ιδιαίτερα σε σχέση με την τυποποίηση θεμελιωδών νομικών εννοιών, την κατασκευή τυπικών μοντέλων νομικού συμπερασμού και επιχειρηματολογίας, και έμπειρων συστημάτων στη Νομική. Αυτές οι νέες τάσεις μετέτρεψαν τη δεοντική λογική σε ένα ιδιαίτερα ευρύ και δυναμικό πεδίο σύγχρονων λογικών ερευνών.

Η Τυπική Δομή της Δεοντικής Λογικής: Συντακτικό και Σημασιολογία

Το σύστημα του 1951 του von Wright αποτελεί βάση για αυτό που είναι γνωστό στις μέρες μας ως Πρότυπη Δεοντική Λογική (SDL). Κατασκευάζεται με αξιωματικό τρόπο: αρχίζοντας από ένα πλήθος πρωτογενών, μη ορισμένων εννοιών και ένα αριθμό αξιωμάτων, τα θεωρήματα της δεοντικής λογικής παράγονται μέσω ενός συνόλου κανόνων μετασχηματισμού. Αυτά τα αξιώματα και θεωρήματα υποτίθεται ότι αντανακλούν τους νόμους που διέπουν τις διαισθητικές έννοιες της υποχρέωσης και άδειας, αν και δεν είναι όλοι αυτοί οι νόμοι προφανείς διαισθητικά.

Η SDL είναι ένα μοναδιαίο σύστημα, που σημαίνει ότι οι δεοντικές έννοιες (που καλούνται “δεοντικοί τελεστές”) εφαρμόζονται σε απλές, στοιχειώδεις προτάσεις για την κατασκευή σύνθετων, μοριακών προτάσεων (η παρουσίαση των βασικών στοιχείων της SDL που θα δώσουμε

²(ΣτΜ) Έτσι μεταφράζουμε τη λέξη “logicians”.

παρακάτω στηρίζεται, σε μεγάλο βαθμό, στο άρθρο McNamara 2006). Χρησιμοποιεί τη γλώσσα της κλασικής προτασιακής λογικής, στην οποία υπάρχει ένα άπειρο σύνολο προτασιακών μεταβλητών (που συμβολίζονται με μικρά Λατινικά γράμματα p, q, r, \dots). Οι βασικοί λογικοί τελεστές (σύνδεσμοι) της SDL είναι η άρνηση (\sim) και η συνεπαγωγή (\rightarrow), που ερμηνεύεται ως μια υλική συνεπαγωγή (οι άλλοι λογικοί τελεστές – σύζευξη (“και”, $\&$), διάζευξη (“ή”, \vee), ισοδυναμία (“αν και μόνον αν”, \equiv) μπορούν να οριστούν μέσω των βασικών τελεστών του συστήματος, δηλαδή, της άρνησης και της συνεπαγωγής).

Ένα νέο στοιχείο, που προστίθεται στη γλώσσα της προτασιακής λογικής, είναι ο δεοντικός τελεστής O , υποχρεωτικό. Έτσι, η έκφραση Op διαβάζεται ως “η p είναι υποχρεωτική”. Άλλοι δεοντικοί τελεστές μπορούν να οριστούν με τη βοήθεια του τελεστή O και της άρνησης. Έτσι, για τον P (επιτρέψιμο), έχουμε την ισοδυναμία $Pp \equiv \sim O \sim p$ (άτυπα: αν το p επιτρέπεται, τότε η άρνησή του δεν είναι υποχρεωτική, και αντίστροφα) και για τον F (απαγορευμένο), την ισοδυναμία $Fp \equiv O \sim p$ (άτυπα: αν το p απαγορεύεται, τότε η άρνησή του είναι υποχρεωτική, και αντίστροφα).

Εκτός από τις λογικές αλήθειες της προτασιακής λογικής, τα νέα, δεοντικά αξιώματα του συστήματος είναι τα ακόλουθα:

- (α) $O(p \rightarrow q) \rightarrow (Op \rightarrow Oq)$, που σημαίνει ότι αν είναι υποχρεωτικό ότι το p συνεπάγεται το q , τότε υποχρεωτικά p συνεπάγεται υποχρεωτικά q (με άλλα λόγια, “αν μια υλική συνεπαγωγή είναι υποχρεωτική, και η ηγούμενή της είναι υποχρεωτική, τότε το ίδιο είναι και η επόμενη της”).
- (β) $Op \rightarrow \sim O \sim p$ – αν το p είναι υποχρεωτικό, τότε η άρνησή του δεν είναι υποχρεωτική.

Από τους κανόνες μετασχηματισμού, το σύστημα χρησιμοποιεί μόνο τον κανόνα *modus ponens*:

Αν $\vdash p$ και $\vdash p \rightarrow q$, τότε $\vdash q$, που σημαίνει ότι αν μια υλική συνεπαγωγή και η ηγούμενή της είναι θεώρημα, τότε η επομένη της είναι επίσης θεώρημα.

και τον κανόνα

Αν $\vdash p$, τότε $\vdash Op$, που σημαίνει ότι αν το p είναι θεώρημα του συστήματος, τότε ο ισχυρισμός ότι το p είναι υποχρεωτικό είναι επίσης θεώρημα.

Για το τυπικό σύστημα SDL, είναι δυνατόν να κατασκευάσουμε μια πρότυπη, σε στυλ Kripke, σημασιολογία, που βασίζεται σε τρία βασικά στοιχεία:

- ένα σύνολο δυνατών κόσμων, W

- μια συνάρτηση ερμηνείας, I , η οποία αντιστοιχεί μια τιμή αλήθειας σε κάθε πρόταση σε κάθε δυνατό κόσμο
- μια σχέση R που συνδέει τους δυνατούς κόσμους (Rij σημαίνει ότι ο κόσμος i σχετίζεται με τον κόσμο j μέσω της σχέσης R).

Η σχέση Rij ισχύει αν και μόνον αν ο j είναι ένας κόσμος στον οποίο ισχύει ό,τι είναι υποχρεωτικό στον i (δηλαδή, στον j δεν υπάρχουν παραβιάσεις των υποχρεώσεων που ισχύουν στον i). Οι κόσμοι που σχετίζονται με αυτόν τον τρόπο με τον κόσμο i καλούνται “ i -αποδεκτοί κόσμοι”. Η σχέση R είναι “σειριακή”, που σημαίνει ότι για κάθε κόσμο i , υπάρχει τουλάχιστον ένας i -αποδεκτός κόσμος. Σε ένα δεδομένο κόσμο, οι προτάσεις είναι ή αληθείς ή ψευδείς. Η βασική ιδέα αυτής της σημασιολογίας είναι ότι “η κανονιστική κατάσταση μιας πρότασης από την άποψη ενός κόσμου i μπορεί να εκτιμηθεί κοιτάζοντας πώς συμπεριφέρεται αυτή η πρόταση στους i -αποδεκτούς κόσμους” (McNamara 2006, 211). Έτσι, αν η p ισχύει σε όλους τους i -αποδεκτούς κόσμους, είναι υποχρεωτική: αν η p ισχύει σε κάποιους από αυτούς τους κόσμους, είναι επιτρέψιμη: αν η p δεν ισχύει σε κανένα τέτοιο κόσμο, αυτή είναι ανεπίτρεπτη κτλ. Ένας τύπος θεωρείται έγκυρος όταν αυτός πρέπει να είναι αληθής σε κάθε κόσμο σε κάθε τέτοιο μοντέλο κόσμων που σχετίζονται με σειριακό τρόπο (McNamara 2006, 212).

Η τυπική κατασκευή της δεοντικής λογικής στη βασική μορφή της καθιστά δυνατή τη διατύπωση σημαντικών και ενδιαφερόντων δεοντικών θεωρημάτων, μερικά από τα οποία εκφράζουν τις βασικές “δεοντικές αλήθειες” που συλλαμβάνουμε διαισθητικά. Στην πραγματεία του 1951, ο von Wright αναφέρει μερικές από αυτές: π.χ., αν κάτι είναι υποχρεωτικό, τότε είναι επίσης επιτρέψιμο: πράττοντας το επιτρέψιμο δεν μπορεί ποτέ να μας οδηγήσει να κάνουμε το απαγορευμένο: αν κάτι μας οδηγεί στο απαγορευμένο, τότε αυτό το πράγμα είναι επίσης απαγορευμένο: είναι λογικά αδύνατο να είμαστε υποχρεωμένοι να επιλέγουμε μεταξύ απαγορευμένων εναλλακτικών πράξεων κτλ.

Όμως, οι πρώτες προσπάθειες κατασκευής τυπικού συστήματος για τη δεοντική λογική αποκάλυψαν μερικά θεμελιώδη διλήμματα στα θεμέλιά της, συμπεριλαμβανομένης της ερώτησης για τους τύπους οντοτήτων στις οποίες υποτίθεται ότι εφαρμόζονται οι δεοντικοί τελεστές – ονόματα τύπων πράξεων (κάπνισμα, δολοφονία, μοιχεία κτλ.) ή ονόματα προτάσεων, όπως στην κλασική προτασιακή λογική. Άλλα διλήμματα που έχουν τεθεί είναι: Μπορούν οι δεοντικοί τελεστές να εφαρμοστούν επανειλημμένα, δηλαδή, θάπρεπε εκφράσεις του τύπου OOp (“είναι υποχρεωτικό ότι είναι υποχρεωτικό το p ”) να αποτελούν μέρος του τυπικού

δεοντικού συστήματος; Πώς θα μπορούσαμε να εκφράσουμε το φαινόμενο της παραβίασης μιας υποχρέωσης; Αν και το σύστημα SDL επέλυσε επιτυχώς μερικές από αυτές τις ερωτήσεις, ερμηνεύοντας τις μεταβλητές και τους τελεστές με τρόπο που να εφαρμόζονται σε προτάσεις (ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο το αρχικό σύστημα του von Wright, στο οποίο αυτά εφαρμόζονταν σε ονόματα πράξεων), ακόμη παράγει ένα σημαντικό αριθμό θεωρητικών γρίφων και παραδόξων.

Αμφισβητήσεις και Προκλήσεις της Δεοντικής Λογικής: Ασάφειες Κανονιστικού Διαλόγου

Οι γρίφοι και τα παράδοξα που σχετίζονται με το σύστημα είναι πολυάριθμοι και ετερογενείς (δες, π.χ., Hansen 2006· Hilpinen and McNamara 2013· Navarro and Rodriguez 2014). Μερικά από τα πιο ευρέως γνωστά περιλαμβάνουν:

- “το παράδοξο του Ross” (που ονομάστηκε έτσι από τον Alf Ross, που το ανακάλυψε πρώτος), που σχετίζεται με τον τύπο $O_p \rightarrow O(p \vee q)$ · άτυπα, αν κάποια κατάσταση πραγμάτων είναι υποχρεωτική, τότε αυτή η κατάσταση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση πραγμάτων είναι επίσης υποχρεωτική· π.χ., αν κάποιος είναι υποχρεωμένος να ταχυδρομήσει ένα γράμμα, τότε αυτός/αυτή είναι υποχρεωμένος/η να ταχυδρομήσει το γράμμα ή να το κάψει, πράγμα που ακούγεται αντιδραστικό.
- “το παράδοξο του Prior” (που ονομάστηκε έτσι από τον A. N. Prior), που σχετίζεται με τον τύπο $O \sim p \rightarrow O(p \rightarrow q)$ · άτυπα, το να πράξουμε αυτό που είναι απαγορευμένο μας δεσμεύει να πράξουμε εντελώς οτιδήποτε· π.χ., η απαγορευμένη πράξη της κλοπής μας δεσμεύει να διαπράξουμε μοιχεία, πράγμα που ακούγεται αντιδραστικό.
- “το παράδοξο του καλού σαμαρείτη”, που σχετίζεται με τον τύπο $O(p \& q) \rightarrow Oq$ · π.χ., αν είναι υποχρεωτικό να βοηθήσουμε κάποιον που ληστεύεται, έπεται ότι το γεγονός ότι ληστεύεται είναι ομοίως υποχρεωτικό, πράγμα που ακούγεται αντιδραστικό.
- “το παράδοξο της επιτρεπτής ελεύθερης επιλογής”, που σχετίζεται με τον τύπο $P(p \vee q) \rightarrow Pp \vee Pq$ · άτυπα, αν μια διάζευξη δύο καταστάσεων πραγμάτων είναι επιτρεπτή, τότε καθεμιά από αυτές είναι επιτρεπτή. Αν και αυτός ο τύπος είναι αληθοφανής, δεν μπορεί να παραχθεί στο σύστημα της SDL.

Τα παράδοξα που αναφέρθηκαν παραπάνω αποτελούν μικρό μέρος μιας μεγάλης λίστας παραδόξων και άλλων εννοιολογικών προκλήσεων που σχετίζονται με το σύστημα της SDL. Όμως, φαίνεται ότι η πιο γενική αντίρρηση όχι μόνο για αυτό το σύστημα, αλλά στην ίδια την προοπτική της δεοντικής λογικής, περιέχεται στο λεγόμενο δίλημμα του Jørgensen (Jørgensen 1937), το οποίο, στη διατύπωση του von Wright, έχει ως εξής: “Αφού οι κανόνες συνήθως θεωρούμε ότι στερούνται αληθοτιμής, πώς μπορούν λογικές σχέσεις όπως η αντίφαση και η συνεπαγωγή (λογική συνέπεια) να ισχύουν μεταξύ κανόνων;” (von Wright 1991, 266).

Αυτό το πρόβλημα συνέβαλε στην αποκάλυψη της θεμελιώδους αμφισημίας που βρίσκεται στην εννοιολογική βάση της δεοντικής λογικής: της αμφισημίας μεταξύ της εντεταλματικής και της περιγραφικής πλευράς των δεοντικών προτάσεων. Ερμηνευμένες με εντεταλματικό τρόπο, οι δεοντικές προτάσεις εκφράζουν κανόνες. Σε μια περιγραφική ερμηνεία, όμως, “αυτές εκφράζουν (αληθείς ή ψευδείς) προτάσεις σχετικές με την ύπαρξη συγκεκριμένων κανόνων” (von Wright 1991, 265). Η διατύπωση αυτής της αμφισημίας ενέπνευσε την πρόταση να εφευρεθεί, εκτός από μια λογική κανόνων, μια ξεχωριστή “λογική κανονιστικών προτάσεων”, ως ένα μέσο υπέρβασης των προβλημάτων που παρήχθησαν από την αμφισημία (δες Alchourrón and Bulygin 1989). Εκτός από αυτή την αμφισημία, άλλες εννοιολογικές συγχύσεις στις δεοντικές μας διαισθήσεις που εντοπίστηκαν από την τυπικο-λογική προσέγγιση αφορούν την έννοια της άδειας και της υποχρέωσης. Προέκυψε ότι δεν είναι ομοιογενείς, αλλά εγγενώς ετερογενείς. Κατά συνέπεια, είναι σημαντικό να διακρίνουμε μεταξύ διαφορετικών ειδών αδειών/υποχρεώσεων (π.χ., μεταξύ των καλούμενων “ισχυρών” και “ασθενών” αδειών/υποχρεώσεων), προκειμένου να αποφύγουμε εννοιολογικές συγχύσεις στον κανονιστικό διάλογο (δες von Wright 1968· Hansson et al. 2013· Hansen et al. 2007· Soeteman 1989· για μια κριτική της έννοιας του “επιτρεπτικού κανόνα”, δες Opalek and Woleński 1991).

Άλλοι, πιο γενικευμένοι τρόποι να ξεπεράσουμε τα παράδοξα και τις προκλήσεις της πρότυπης δεοντικής λογικής περιλαμβάνουν τους ακόλουθους (χωρίς να περιορίζονται σε αυτούς):

1. Ενίσχυση της SDL με νέα αξιώματα
2. Αναγωγή της δεοντικής λογικής στην αληθειακή τροπική λογική, μέσω εισαγωγής μιας ειδικής δεοντικής σταθεράς που διατυπώνει ότι όλες οι σχετικές κανονιστικές απαιτήσεις ικανοποιούνται
3. Κατασκευή ενός καλούμενου δυαδικού λογισμού της δεοντικής λο-

γικής, στον οποίο οι δεοντικοί τελεστές δεν εφαρμόζονται σε προτάσεις, αλλά σε αντίστοιχα ζεύγη προτάσεων, που κατασκευάζονται με το σύμβολο “/” (η p/q ερμηνεύεται ως “η p επιτρέπεται, με δεδομένη την q ”)

4. Κατασκευή μιας ισχυρότερης σύνδεσης της δεοντικής λογικής με τη λογική της πράξης και της χρονικής λογικής, ως λογικές προϋποθέσεις της (δες McNamara 2006· von Wright 1963, 1968).

Όμως, αν και αυτές οι προσεγγίσεις συνεισέφεραν στην επίλυση μερικών από τους γρίφους της δεοντικής λογικής, πολλοί από αυτούς είναι “ακόμη ζωντανοί και ενοχλητικοί” (Hansen 2006).

Δεοντική Λογική, Νομικά Συστήματα και Νομικοί Κανόνες

Η Νομική αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα κανονιστικά φαινόμενα της ανθρώπινης κοινωνίας, τόσο λόγω της εσωτερικής της πολυπλοκότητας, όσο και λόγω της βαθιάς της επίδρασης στη ζωή κοινοτήτων και ατόμων. Ως μια λογική κανόνων και κανονιστικών συστημάτων, η δεοντική λογική είναι δικαιολογημένα πολύ σχετική για την ανάλυση, αναπαράσταση και καλύτερη κατανόηση της εννοιολογικής, λογικής και συμπερασματικής δομής του νόμου και της νομικής συλλογιστικής (δες Alchourrón and Bulygin 1971· Soeteman 1989). Πράγματι, οι θεωρητικές αναλύσεις που σχετίζονται με τη δεοντική λογική ασχολήθηκαν με πολλές σημαντικές ερωτήσεις που αφορούν μερικές από τις θεμελιώδεις νομικές έννοιες: Τι είναι ένας κανόνας; Ποιά είδη κανόνων υπάρχουν; Ποιοί παράγοντες καθορίζουν την ύπαρξη και την εγκυρότητα μιας συγκεκριμένης νόρμας; Αποτελούν οι επιτρεπτικοί κανόνες γνήσιους κανόνες ή μόνο οι εντεταλματικοί κανόνες αξίζουν αυτό το όνομα; Ποιά είναι η σχέση μεταξύ επιταγών και κανόνων που τους εκφράζουν; Ποιοί τύποι νομικών κανόνων υπάρχουν; Ποιά είναι η λογική δομή των νομικών κανόνων, ποιοί μπορούν να τροποποιηθούν ή να καταργηθούν με την πάροδο του χρόνου; Ποιοί είναι οι παράγοντες που, σε κάποιες καταστάσεις, μπορούν να μπλοκάρουν την πραγματική εφαρμογή νομικών κανόνων σε μια συγκεκριμένη περίπτωση; Ποιά είναι τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά νομικών συστημάτων ως σωμάτων εντολών; Ποιές είναι οι ιδιαιτερότητες της συνέπειας και πληρότητας ως χαρακτηριστικών νομικών συστημάτων σε σύγκριση με τα ίδια χαρακτηριστικά αξιωματικών συστημάτων στη λογική; Πώς θα έπρεπε να αντιμετωπίσουμε τα κανονιστικά κενά και τις κανονιστικές συγκρούσεις σε νομικά συστήματα; Πώς θα έπρεπε να θεσμοθετήσουμε τις προτεραιότητες και τις ιεραρχίες αρχών στη νομική

συλλογιστική;

Σε μια προσπάθεια να απαντηθούν αυτές και άλλες σχετικές ερωτήσεις, η έρευνα στη δεοντική λογική συνεισέφερε στο ξεκαθάρισμα της οντολογικής θέσης και των οντολογικών αποτελεσμάτων των νομικών κανόνων ως ζωτικών μερών της “θεσμικής πραγματικότητας” της ανθρώπινης κοινωνίας. Όπως ο Hage (2005) τονίζει, οι ερωτήσεις αυτές έχουν τη δύναμη να επιβάλλουν συγκεκριμένες δομές στον (νομικό) κόσμο, είτε με μια μορφή του νοήματος των λογικών συμβόλων (ορισμών), είτε με κανόνες αποτελεσματικότητας είτε με δεοντικούς νομικούς κανόνες με μια στενότερη έννοια. Οι κανόνες της τελευταίας κατηγορίας συνδέουν με χαρακτηριστικό τρόπο δεοντικά γεγονότα με τα αποτελέσματα που ικανοποιούν τις προϋποθέσεις τους ή, σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχουν προϋποθέσεις, αυτοί δημιουργούν κατευθείαν δεοντικά γεγονότα (Hage 2005, 194-195).

Μια άλλη σημαντική συνεισφορά της σύγχρονης εφαρμογής της προοπτικής της (δεοντικής) λογικής στη μελέτη του νόμου είναι η διάκριση δύο ειδών μελέτης σχετικά με νομικούς κανόνες (δες Prakken and Sartor 2015). Το πρώτο είδος περιλαμβάνει φαινόμενα που σχετίζονται με την αναπαράσταση νομικών κανόνων και συνόλων νομικών κανονισμών. Εδώ, η έμφαση τίθεται στα νομικά συμπεράσματα που προκύπτουν με παραγωγικό τρόπο από αυτά τα σώματα (κανόνων). Το δεύτερο είδος περιέχει φαινόμενα που σχετίζονται με την επιχειρηματολογία περί νομικών κανόνων και της εφαρμογής τους σε νέες συνθήκες, σε καταστάσεις που απαιτούν ερμηνεία ή επιβάλλουν τη διακρίβωση των αντικειμενικών συνθηκών της υπόθεσης (Prakken and Sartor 2015, 1). Αυτές οι αναλύσεις δείχνουν ότι υπάρχουν σημαντικές λογικές ιδιαιτερότητες στη συλλογιστική που περιλαμβάνει νομικούς κανόνες, σε σύγκριση με τη συλλογιστική με συνήθεις προτάσεις. Πράγματι, οι νομικοί κανόνες θα έπρεπε να εφαρμόζονται προκειμένου να παραχθούν δεοντικές συνέπειες, και ένα μεγάλο μέρος της νομικής συλλογιστικής αφορά ακριβώς τις προϋποθέσεις εφαρμοσιμότητας συγκεκριμένων κανόνων και των παραγόντων που καθορίζουν την πραγματική τους εφαρμογή.

Όμως, παρά τα σημαντικά της αποτελέσματα, υπάρχουν ακόμη διαφορετικές απόψεις αναφορικά με την πραγματική δυνατότητα “σύλληψης της δεοντικής λογικής ως μιας κατάλληλης περιγραφής της λογικής συμπεριφοράς (προτάσεων που εκφράζουν νομικούς κανόνες)”, λόγω των “οντολογικών, σημασιολογικών και επιστημικών χαρακτηριστικών των νομικών επιταγών” και κανόνων που τις εκφράζουν (Mazzarese 1991, 374). Επίσης, στην περιοχή Τεχνητής Νοημοσύνης και Νομικής, υπάρχει κάποια “αβεβαιότητα σχετικά με το δυνητικό ρόλο της δεοντικής λογικής

στην αναπαράσταση νομικής γνώσης”, που βασίζεται στην πεποίθηση ότι “πολλά μπορούν να επιτευχθούν [...] ενώ απουσιάζει η ρητή αναπαράσταση των δεοντικών εννοιών” (Jones 1990, 237).

Συμπέρασμα

Το ερώτημα για την εκτίμηση του πραγματικού βαθμού στον οποίο η δεοντική λογική συνεισφέρει στη μελέτη νομικών κανόνων και άλλων νομικών φαινομένων παραμένει ακόμη ανοικτό για συζήτηση. Όμως, όπως έχει δείξει η ιστορία της δεοντικής λογικής, τα θεμελιώδη στοιχεία των δεοντικών συστημάτων συχνά επιτρέπουν τη δυνατότητα περαιτέρω βελτίωσης και αναβάθμισης της εκφραστικής τους ισχύος. Μέρος της σύγχρονης έρευνας γίνεται ακριβώς στην κατεύθυνση της επέκτασης της δεοντικής λογικής με νέες έννοιες (όπως ομάδες πρακτόρων, αρμόδιες αρχές/νομοθεσία, ιεραρχία αρχών/εφαρμοσιμότητα κτλ.) προκειμένου να λάβει υπόψη της την ιδιαιτερότητα των νομικών κανόνων και της συλλογιστικής με αυτούς (Royakkers 1998). Η τελική της επιτυχία ίσως μειώσει τον ρητό ή υπόρητο σκεπτικισμό που αφορά τη θεωρητική αξία της δεοντικής λογικής, επανεπιβεβαιώνοντας το ρόλο της ως “μια μελέτη των προϋποθέσεων οι οποίες πρέπει να ικανοποιηθούν σε μια ορθολογική δραστηριότητα δημιουργίας εντολών/επιταγών” (von Wright 1991, 266) και ως ένα εργαλείο για την ενίσχυση των κριτηρίων της κανονιστικής ορθολογικότητας.

Βιβλιογραφία

- Alchourrón CE, Bulygin E (1971) Normative systems, Springer, Vienna.
- Alchourrón CE, Bulygin E (1989) Von Wright on deontic logic and the philosophy of law. In: Schlipp PA, Hahn LE (eds) The philosophy of Georg Henrik von Wright. Open Court, La Salle, pp 665–693.
- Hage J (2005) Studies in legal logic. Springer, Dordrecht.
- Hansen J (2006) The paradoxes of deontic logic: alive and kicking. *Theoria* 72(3): 221–232.
- Hansen J, Pigozzi G, van der Torre L (2007) Ten philosophical problems in deontic logic. <http://www.pigozzi.org/TenPhilProblemsDL.pdf>.
- Hansson SO (2013) The varieties of permission. In: Gabbay D, Horty J, Parent X, van der Meyden R, van der Torre L (eds) Handbook of deontic logic and normative systems. College Publications, London, pp 195–240.

- Hilpinen R (ed) (1981) *Deontic logic: Introductory and systematic readings*, 2nd edn. D. Reidel Publishing Company, Dordrecht.
- Hilpinen R (2001) *Deontic Logic*. In: Goble L (ed) *The Blackwell guide to philosophical logic*. Blackwell, Oxford, pp 159–182.
- Hilpinen R (2002) *Deontic, epistemic and temporal modal logics*. In: Jacquette D (ed) *A companion to philosophical logic*. Blackwell, Oxford, pp 491–509.
- Hilpinen R, McNamara P (2013) *Deontic logic: a historical survey and introduction*. In: Gabbay D, Horty J, Parent X, van der Meyden R, van der Torre L (eds) *Handbook of deontic logic and normative systems*. College Publications, London, pp 3–136.
- Jones AJI (1990) *Deontic logic and legal knowledge representation*. *Ratio Juris* 3(2): 237–244.
- Jørgensen J (1937) *Imperatives and logic*. *Erkenntnis* 7(1): 288–296.
- Knuuttila S (1981) *The emergence of deontic logic in the fourteenth century*. In: Hilpinen R (ed) *New studies in deontic logic: norms, actions and the foundations of ethics*. D Reidel Publishing Company, Dordrecht, pp 225–248.
- Mazzarese T (1991) *Deontic logic as logic of legal norms: two main sources of problems*. *Ratio Juris* 4(3): 374–392.
- McNamara P (2006) *Deontic logic*. In: Gabbay DM, Woods J (eds) *Handbook of the history of logic vol. 7 – logic and the modalities in the twentieth century*. Elsevier, Amsterdam, pp 197–288.
- Navarro PE, Rodriguez JL (2014) *Deontic logic and legal systems*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Opałek K, Woleński J (1991) *Normative systems, permission and deontic logic*. *Ratio Juris* 4(3): 334–348.
- Prakken H, Sartor G (2015) *Law and logic: a review from an argumentation perspective*. <http://www.cs.uu.nl/groups/IS/archive/henry/ReviewLogicAndLawRevised.pdf>.
- Royakkers LMM (1998) *Extending deontic logic for the formalisation of legal rules*. Kluwer Academic, Dordrecht.
- Soeteman A (1989) *Logic in law: remarks on logic and rationality in normative reasoning, especially in law*. Springer, Dordrecht.

Von Wright GH (1951) Deontic logic. *Mind* 60(237): 1–15.

Von Wright GH (1963) *Norm and action: a logical enquiry*. Routledge & Kegan Paul, London.

Von Wright GH (1968) *An essay in deontic logic and the general theory of action*. North-Holland, Amsterdam.

Von Wright GH (1991) Is there a logic of norms? *Ratio Juris* 4(3): 265–283.

Von Wright GH (1999) Deontic logic: a personal view. *Ratio Juris* 12(1): 26–38.